Kennis Zuid-Holland

Handreiking

Nieuwe zichtlijnen: kansen en uitdagingen rondom vrouwvriendelijk ontwerp van de openbare ruimte

Deze handreiking is tot stand gekomen in samenwerking tussen Studio Elsewhere en provincie Zuid-Holland.

Augustus 2026

provincie Zuid-Holland

ELSEWHERE

Inhoudsopgave

Inleiding 3

Overzicht inzichten en denkrichtingen 5

Overkoepelende inzichten 6

Denkrichtingen op basis van vier trends 7

P(l)acemaking 8

Saamveilig 12

Femme Norm 15

Emenscipatie 19

Inleiding

Aanleiding

De openbare ruimte is vaak ontworpen vanuit een mannelijke blik. Het vrouwelijke perspectief is onvoldoende terug te zien in het ontwerp van straten, pleinen en parken, met gevolgen voor de veiligheidsbeleving en de inclusiviteit van de openbare ruimte. Daarom heeft Kennis Zuid-Holland opdracht gegeven aan Studio Elsewhere voor een trendonderzoek naar dit onderwerp.

Het trendonderzoek richt zich op de vraag welke fysieke, sociale en beleidsmatige transformaties nodig zijn om de openbare ruimte in Zuid-Holland vrouwvriendelijker te maken. Daarbij wordt gekeken naar zowel de huidige situatie als naar mogelijke toekomstrichtingen.

Een bijkomend voordeel is dat als je de omgeving veilig en aangenaam maakt voor vrouwen, dit vaak ook geldt voor andere groepen. Bijvoorbeeld kinderen, ouderen, lhbtqia+, mensen met een beperking, mensen van kleur, migranten en religieuze groepen. Dit wordt ook wel het 'curb-cut effect' genoemd, waarbij aanpassingen voor een specifieke doelgroep onverwacht ook goed blijken te werken voor andere doelgroepen.

De resultaten van het trendonderzoek zijn te lezen in het trendrapport en vormen de basis van deze handreiking.

Doel

- Deze handreiking is bedoeld voor provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties in Zuid-Holland.
- De handreiking geeft inspiratie over denkrichtingen voor de toekomst van een vrouwvriendelijker openbare ruimte en de mogelijke rol van provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties daarin.
- De denkrichtingen vormen een startpunt om samen een gesprek te voeren over de toekomst van vrouwvriendelijke openbare ruimtes en tot een handelingsperspectief te komen voor de eigen organisatie.

Leeswijzer

Definities sekse en gender

Als we het in deze handreiking over sekse en gender hebben dan bedoelen we het volgende:

- **Sekse:** een biologisch construct, waarbij een individu wordt gedefinieerd als mannelijk of vrouwelijk of intersekse volgens genetica, anatomie en fysiologie.
- **Gender:** de sociale, culturele en psychologische kenmerken die met een geslacht in verband worden gebracht.
- **Genderidentiteit:** iemands innerlijke en individuele ervaring van gender. Je kunt je een man voelen, een vrouw, iets ertussenin of beide. Dit kan veranderen door de tijd heen en hoeft niet gelijk te zijn aan iemands sekse.

Als we de termen vrouw en man gebruiken in de handreiking, dan bedoelen we iedereen die zich als vrouw of man identificeert.

Toelichting op methode

Deze handreiking is gebaseerd op trendonderzoek. **Trends zijn verschuivingen in waarden en behoeftes in de samenleving.** Ze komen vaak langzaam op in een bepaalde subgroep in de maatschappij en verspreiden zich (al dan niet) verder door de samenleving en kunnen uiteindelijk de norm worden.

Trendonderzoek kijkt naar deze veranderingen en verschuivingen in de samenleving en hoe deze doorwerken op de beleving en inrichting van de openbare ruimte. Het is het type onderzoek dat uitzoomt en over provinciegrenzen heen kijkt naar signalen in binnen- en buitenland. Bij trendonderzoek is het doel **niet** het voorspellen van trends maar **het open verkennen van verschillende mogelijke toekomstrichtingen**.

In dit traject hebben Kennis Zuid-Holland en Studio Elsewhere een **werksessie** georganiseerd waarbij geïnteresseerde betrokkenen uit de provincie, zoals provinciemedewerkers, gemeenteambtenaren, onderzoekers en ontwerpers, op basis van de trends **brainstormden over toepassingen van de trends** op het thema vrouwvriendelijke openbare ruimte vanuit hun eigen werkgebied en expertise.

De uitkomsten hiervan vormen een belangrijke basis voor de denkrichtingen in deze handreiking.

Indeling handreiking

De handreiking start met een aantal overkoepelende inzichten. Vervolgens delen wij vier trends die zichtbaar werden uit de verzameling van signalen op het thema vrouwvriendelijke openbare ruimte, namelijk:

P(l)acemaking

Saamveilig

Femme Norm

Emenscipatie

Bij elke trend staat een samenvatting van de trend en vervolgens een aantal ‘trendactivaties’. Dit zijn denkrichtingen voor provincies, gemeenten en maatschappelijke organisaties op basis van de trend.

Niet alle inhoud van deze handreiking zal direct toepasbaar zijn binnen je dagelijkse werk, maar dat maakt de denkrichtingen niet minder waardevol. Probeer zo open mogelijk te kijken naar de inhoud en hierop te reflecteren voor je werkgebied. Hieronder staan een aantal mogelijke reflectievragen die je individueel of in een groep kunt gebruiken.

- Welke eigen aannames en normen komen naar voren tijdens het lezen?
- Van welke denkrichtingen word je enthousiast en van welke juist niet?
- Doe je in jouw werk al iets met (sommige van) de genoemde denkrichtingen?
- Met welke denkrichtingen kun jij op de korte termijn al iets en welke vind jij meer voor de lange termijn?

Overzicht inzichten en denkrichtingen

Denkrichtingen

P(l)acemaking

- Zorg dat de ruimtelijke basis op orde is.
- Toon een realistische ruimte.
- Ontwerp een responsieve ruimte.
- Zorg voor flexibele ruimtes.
- Ontwerp een levendige ruimte.
- Geef ruimte voor vertraging.
- Laat de openbare ruimte adopteren.
- Focus op netwerkroutes.
- Neem belevingskwaliteit als uitgangspunt.
- Ontwerp integraal.

Saamveilig

- Leg interne en externe samenwerkingen onder de loep.
- Verbind als organisatie de voorlopers.
- Stimuleer co-creatie.
- Wees een kennis- en dataversneller.
- Zorg voor gevoel van verbinding in de openbare ruimte.

Femme Norm

- Check de eigen organisatie op vrouwvriendelijkheid.
- Zorg voor structurele personele inzet.
- Experimenteer met gendermainstreaming in beleidsvorming
- Verzamel data ook op gender.
- Budgetteer vrouwvriendelijk.
- Zie vrouwelijk gebruik als een ontwerpprincipe.
- Zorg voor representatie van vrouwen in de openbare ruimte.
- Reflecteer op taalgebruik.

Emenscipatie

- Gebruik de eigen organisatie als oefenplek.
- Focus op de rol van educatie.
- Heb oog voor mannen-problematiek in beleid.
- Doe de emenscipatie-check.
- Sluit je aan bij landelijke initiatieven.

Overkoepelende inzichten

Voordat we op de trends ingaan delen we eerst de belangrijkste overstijgende inzichten uit het onderzoek met telkens een aantal reflectievragen voor jouw eigen werk en organisatie.

Verandering begint bij bewustwording

Zolang gendernormen (vaste verwachtingen over hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen) niet worden besproken en uitgedaagd, blijft ongelijkheid bestaan. Dit begint al in de opvoeding en op school, en gaat door op de werkvloer en in de openbare ruimte. Bewustwording is de eerste stap naar gedragsverandering.

Welke gendernormen spelen er (on)bewust in jouw werk en organisatie? Welke activiteiten onderneemt jouw organisatie om het gesprek hierover te voeren en bewustwording te stimuleren? Naar welke gedragsverandering zou je willen dat de bewustwording uiteindelijk leidt?

Een vrouwvriendelijke openbare ruimte vraagt om een langetermijnvisie

Nu wordt er vaak pas iets veranderd aan de openbare ruimte nádat er een incident heeft plaatsgevonden. Maar wachten op problemen is niet genoeg, het is beter om vooruit te denken en de ruimte van tevoren goed in te richten.

Op welke manier en op welke termijn is jouw organisatie nu bezig met het inrichten van de openbare ruimte? Reactief of preventief? Gefocust op quick wins op de korte termijn of strategisch voor de lange termijn?

Er bestaat geen standaardoplossing

Elke ruimte, elke plek en elke situatie is anders. Wat goed werkt in Rotterdam hoeft niet te werken in de Hoeksche Waard. Kopieer dus niet zomaar een oplossing, maar leer van de aanpak en pas die aan op de eigen situatie.

Hoe worden casussen en voorbeelden op dit moment gebruikt in jouw werk en organisatie? In hoeverre is jouw organisatie in staat deze af te stemmen op de eigen situatie en omgeving?

Veiligheid van vrouwen raakt aan veel beleidsterreinen tegelijk

Ruimtelijke ordening, mobiliteit, zorg en onderwijs, dit zijn allemaal domeinen die een rol spelen in de veiligheid van vrouwen. Dit vraagt om in systemen te kunnen denken en werken. Het maakt samenwerking noodzakelijk. Wanneer verschillende beleidsdomeinen elkaar raken en soms tegenspreken, is het belangrijk om duidelijke keuzes te maken over wat prioriteit krijgt en dit uit te leggen aan betrokkenen.

In hoeverre wordt er in jouw organisatie samengewerkt tussen verschillende domeinen op het thema vrouwvriendelijke openbare ruimte? Welke domeinen zoeken elkaar al op en welke nog niet?

Taal is belangrijk om mensen mee te krijgen

Spreek je over een 'vrouwvriendelijke' openbare ruimte, een 'inclusieve' of een 'eerlijke' ruimte? Woorden bepalen wie zich aangesproken voelt en wie meedoet. Ook helpt het om niet alleen te vragen waar mensen zich onveilig voelen, maar juist ook waar zij zich wél prettig en welkom voelen. Zo benader je het thema ook vanuit het positieve.

Welke type taal werkt goed in jouw werkgebied of organisatie rondom vrouwvriendelijke openbare ruimtes? Waarom werkt de ene term wel goed en de andere niet? Wat zegt dit over de organisatiecultuur? Wordt het thema vrouwen en veiligheid in jouw organisatie vooral vanuit het negatieve benaderd of het positieve?

Denkrichtingen op basis van vier trends

In het trendrapport hebben we vier trends gedeeld die het thema vrouwvriendelijke openbare ruimte raken. Dit zijn: p(l)acemaking, saamveilig, femme norm en emenscipatie. Elke trend geeft een mogelijk beeld van de toekomst.

In deze handreiking vind je per trend een samenvatting van de trend en trendactivaties waarbij we een aantal denkrichtingen voor de toekomst geven.

Gebruik deze denkrichtingen als startpunt om in de eigen organisatie over vrouwvriendelijk ontwerp te praten, te denken en tot actie over te gaan.

P(l)acemaking

Kernwoorden: Beleven, Ervaren, Welzijn, Menselijk, Gastvrij, Vertraging, Aandacht, Zorg, Zintuigelijk, Gezelligheid, Leefbaarheid.

Samenvatting

De openbare ruimte is decennialang ingericht om efficiënt doorheen te bewegen, een modernistische erfenis waarin de auto en functionaliteit centraal stonden. Juist in die kale, versteende, anonieme en op doorstroming gerichte ruimte voelen vrouwen zich structureel onveilig. Als tegenreactie verschuift het denken van de openbare ruimte als een functionele, zakelijke omgeving naar de openbare ruimte als gastvrije leefomgeving. Waarin het niet langer alleen gaat om de afwezigheid van gevaar maar juist om de aanwezigheid van positieve veiligheid en een menselijke maat. Ofwel, een omgeving die uitnodigt om te verblijven, te vertragen en te ontmoeten. Die gastvrije ruimte houdt rekening met verschillende tempo's, met het ritme van dag en nacht en met de seizoenen, en zet in op een zintuiglijke beleving. Een gebied wordt daarbij niet alleen vanuit een technisch perspectief ontworpen maar in de context van het dagelijks leven geplaatst en zal daardoor voor veel vrouwen een prettigere leefomgeving zijn.

Trendactivaties

Deze trend richt zich met name op de fysieke inrichting van de openbare ruimte op een manier waardoor meer vrouwen zich prettig voelen. In de toekomst kan belevingskwaliteit van ruimtes belangrijker worden om mee te nemen in inrichting, beheer en onderhoud van ruimtes. Hieronder staan een aantal eerste denkrichtingen voor de toekomst van Zuid-Holland op basis van deze trend. Houd hierbij in het achterhoofd dat elke locatie uniek is en er geen standaardoplossing is.

Zorg dat de ruimtelijke basis op orde is

Er zijn allerlei algemene richtlijnen die een openbare ruimte voor vrouwen prettiger maken, zoals open zichtlijnen, aan de plek aangepaste verlichting, duidelijke bewegwijzering, een schone en verzorgde omgeving. Voor vrouwen zijn ook specifieke faciliteiten zoals openbare toiletten, stallingen voor diverse typen fietsen en kolfruimtes van belang. Zorg ervoor dat deze basis minimaal op orde is. Laat je inspireren door de ontwerprichtlijnen van de gemeente Amsterdam (vanaf pagina 14) om een sociaal veilige openbare ruimte te ontwerpen. Regelmatig onderhoud is essentieel. Er zijn allerlei specifieke richtlijnen hiervoor te vinden, zoals van de Toiletalliantie die normen hanteert zoals: In verblijfsgebieden iedere 500 meter een toegankelijk en schoon toilet, op wandelroutes iedere 5 kilometer en op fietsroutes iedere 25 kilometer.

Toon een realistische ruimte

Vrouwen voelen zich met name onveilig in de openbare buitenruimte als het donker is. Terwijl veel gebiedsplannen worden vergezeld van zonnige plaatjes van het eindresultaat. Houd bij het ontwerpen ook rekening met andere tijden op de dag en seizoensinvloeden. Maak ook realistische beelden van het gebied terwijl het elf uur 's avonds is of een bewolkte, regenachtige dag in november. Is het ontwerp dan nog steeds prettig voor vrouwen?

Ontwerp een responsieve ruimte

P(l)acemaking gaat over het meebewegen met de behoeftes van verschillende type gebruikers, waaronder vrouwen. Het personaliseren van de openbare ruimte kan interessant zijn om een veiligere omgeving te creëren voor vrouwen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Responsieve straatverlichting die verlicht als er een voorbijganger wordt gedetecteerd. Het 'catwalk-effect' moet hier wel vermeden worden, waarbij je wordt verblind door te fel licht en de omgeving niet meer goed kunt zien.
- Busvervoer waarbij in het donker de haltes flexibel zijn en je op afroep de bus kunt laten stoppen, zodat je niet een stuk in het donker naar huis moet lopen. Inspiratie hiervoor kun je halen uit vervoersdiensten die al op deze manier werken, zoals de watertaxi in Rotterdam of de Drechthopper in de regio Dordrecht.

Beeld: ArkDes StreetMoves, foto Daniel McCarthy

- Met virtual reality programma's kun je gebruikers virtueel in een omgeving laten rondkijken en hun emotionele respons in een vroeg stadium meenemen voor de uiteindelijk fysiek te realiseren omgeving. Zoals met de ontwerptool van OlifantenpadCS.
- Route-apps die in plaats van de snelste route ook de veiligste route kunnen tonen of de meest ontspannen route of de groenste route.

Zorg voor flexibele ruimtes

Modulaire en verplaatsbare inrichting zorgen voor flexibiliteit in de buitenruimte. Hierdoor wordt de basisfunctie van bestaande plekken en voorzieningen in de openbare ruimte opgerekt en veranderen mono-functionele plekken in multifunctionele buitenruimtes. Dit helpt om er diverse activiteiten mogelijk te maken waardoor een ruimte prettiger kan worden voor vrouwen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Een speelplek inrichten als voetbalveld is monofunctioneel. Ontwerp speelplekken waar kinderen en tieners de inrichting zelf kunnen aanpassen aan hun behoeftes, zoals chillen, dansen of kletsen.
- Gebruik verplaatsbare componenten, zoals plantenbakken en zitelementen, waarbij banken en tafels verschillende afmetingen hebben. Zoals bij Street Moves in Zweden.
- De openbare ruimte dubbele functies toekennen: bijvoorbeeld overdag spelen, 's avonds een horeca-terras. Je kunt in principe de hele openbare ruimte als speelruimte zien, want bijna de helft van de kinderen speelt ook op de stoep, op grasvelden en op straat.
- Inzetten van verplaatsbare elementen als een soort guerilla-acties om een gesprek aan te gaan over thema's in de openbare ruimte. Zoals het Bewegend Bos dat in Dordrecht is gestart en nu door het land reist om vergroening aan te kaarten. Wat kun je flexibel meenemen om het gesprek te starten over een vrouwvriendelijke openbare ruimte?

Ontwerp een levendige ruimte

Vrouwen voelen zich over het algemeen veiliger in een ruimte waar levendigheid is en diverse activiteit. Stimuleer functiemenging en programmering: wat kan ervoor zorgen dat er meer levendigheid komt? Met name op ooghoogte, dus op de begane grond.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Programmering in het ontwerp van een gebied meenemen zodat de buitenruimte na reguliere werktijden ook nog actief is, zoals kantoren en scholen na sluitingstijd invullen met andere activiteiten. Sportscholen, supermarkten, horeca of andere functies die ook 's avonds open zijn in het ontwerp een plek geven.
- Betrekken van zogenoemde 'third places", zowel in de binnenruimte als de buitenruimte. Geef prioriteit aan vrij toegankelijke openbare locaties zoals een buurthuis, gebedshuis, park of een bibliotheek. Kan het provinciehuis of het gemeentehuis een third place zijn met bijvoorbeeld een ontmoetingsruimte, openbare toiletten en kolf/borstvoedingsruimtes? Een voorbeeld hiervan is het Huis van de Stad in

Rijswijk. En het provinciehuis Zuid-Holland is aangemeld bij de app Hoge Nood als toiletlocatie.
- Pop-up activiteiten organiseren die tijdelijk leven en activiteit toevoegen aan afgelegen plekken, zoals een lichtfestival, een avondmarkt of een expositie in de buitenlucht.
- Op plekken waar mensen wachten, zoals bij een ov-halte, activiteiten aanbieden. Dit kan van alles zijn: een puzzel, tafeltennis of instrument om op te spelen. De bebouwing rondom stationsgebieden op services inrichten, zoals een supermarkt, afhaalkluisjes of de uitbreiding van stationshuiskamers naar de openbare ruimte toe.
- Vergeet niet te ontwerpen voor de tussentijd bij gebiedsontwikkeling. Grote infrastructurele projecten duren vaak jarenlang. Neem in het ontwerpplan ook vooraf de tijdelijkheid in het ontwerp van de buitenruimte mee. Kan een omgeving met bouwputten en slecht verlichte tijdelijke tunnels ook in de bouwfase aangepast worden, zodat vrouwen zich veiliger voelen? Activeer bijvoorbeeld braakliggende terreinen tijdelijk met kunst, groen of evenementen.

Geef ruimte voor vertraging

In plaats van een ruimte ingericht om zo snel mogelijk van A naar B te komen is een ruimte ingericht op vertragen en verblijven vaak prettiger voor vrouwen. Denk aan een openbare ruimte met groen, rustplekken en bochten in de weg. Of aan stiltebankjes of het ontwikkelen van ‘slow routes’ via route-apps waarbij je instelt hoe lang je de tijd hebt om rond te slenteren. Daarnaast is het ook belangrijk om vrije buitenruimte te houden, waarbij niet alles wordt volgepland en er ook plek blijft voor gebruikers om zelf invulling aan te geven.

Laat de openbare ruimte adopteren

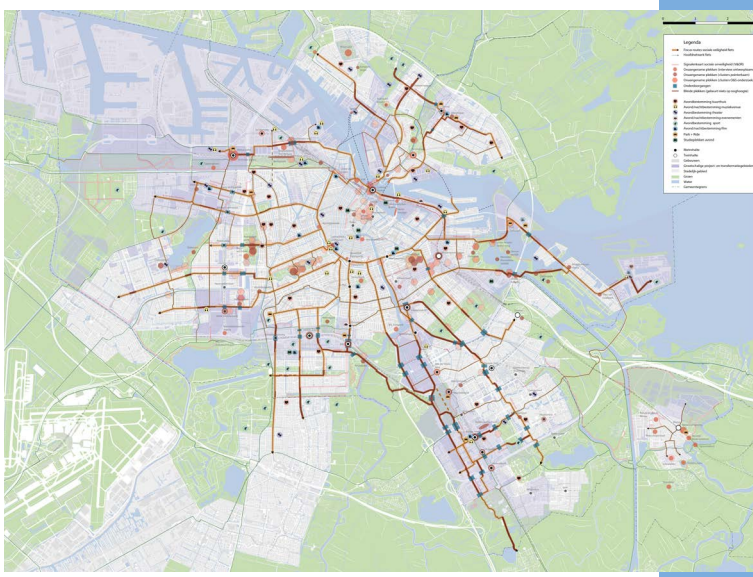
Anonieme openbare plekken komen tot leven wanneer bewoners er zelf zeggenschap over krijgen. Door een klein stuk van de buitenruimte te laten adopteren ontstaat betrokkenheid, en met die betrokkenheid komt vaak ook toezicht en zorg voor de plek. Het idee bestaat al op kleine schaal, zoals het adopteren van een “boomspiegel” om die te vergroenen of het overnemen van het onderhoud van een parkeerplaats. Diezelfde gedachte kun je doortrekken naar plekken die nu kaal en anoniem zijn, zoals haltes, stallingen en de ruimte rond mobiliteitspunten, waar adoptie kan zorgen voor aandacht en sociale interactie op plekken waar die nu ontbreekt.

Focus op netwerkroutes

Provincies en gemeenten kunnen samenwerken op ruimte en routes die dwars door meerdere gemeenten heen lopen. Langere routes tussen kernen, zoals fietsroutes die langs spoorlijnen lopen en afgelegen liggen, worden door vrouwen vaak ervaren als onveilig. Deze routes tussen kernen zijn een kans voor provincies en gemeenten om samen p(l)acemaking te stimuleren en er gastvrije routes van te maken.

Denk bijvoorbeeld aan:
- Inspiratie uit cases van gemeenten zoals Zoetermeer of Amsterdam waar geëxperimenteerd wordt met netwerkkaarten voor fietsroutes waarbij de overgang van dag naar nacht wordt meegenomen. De nachtroutes leiden fietsers zoveel mogelijk langs bewoning en open voorzieningen in plaats van over donkere, afgelegen paden. Kunnen provincies en gemeenten samen dit netwerkperspectief ook meenemen in het ontwerpen voor de buitenruimte en bijvoorbeeld een provinciale dag/nacht-routekaart maken?
- In de toekomst kan bewuster omgegaan worden met de aanleg van fiets- en looproutes langs plekken waar al leven is, langs woningen, langs voorzieningen die ook 's avonds open zijn, zodat een route nooit helemaal verlaten is. Neem dit mee in de plannen voor gebiedsontwikkeling.

Beeld: Gemeente Amsterdam

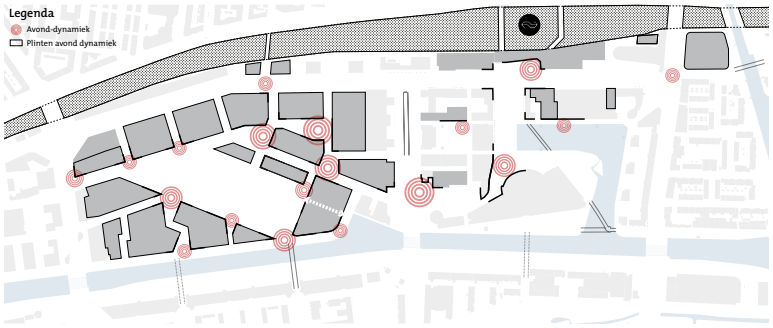

Neem belevingskwaliteit als uitgangspunt

Provincies en gemeenten kunnen stimuleren om bij de ontwikkeling van de openbare ruimtes expliciet belevingskwaliteit mee te nemen. Dit betekent dat niet alleen technisch naar de ruimte wordt gekeken maar ook naar de sociale aspecten en de leefbaarheid voor diverse gebruikers, waaronder vrouwen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Het in kaart brengen van belevingskwaliteit. Het inventariseren hiervan gebeurt nog nauwelijks en kan een startpunt zijn bij gebiedsontwikkeling.
- Zogenoemde '16-uurs dynamiek' die ervoor zorgt dat er ook 's avonds activiteit is in een gebied. Zoals horeca-voorzieningen die minimaal 16 uur per dag open zijn. Dit kan als een criterium meegenomen worden in het toetsen van bouwplannen. In het buitenruimteplan van Laakhavens Holland Spoor in gemeente Den Haag is bijvoorbeeld een plinten-kaart met 16-uurs dynamiek meegenomen.

Beeld: Gemeente Den Haag

- Gebruik hoogwaardige materialen, ornamenten en vergroening om verharding en verzakelijking van de buitenruimte tegen te gaan. Dit is het tegenovergestelde van hufterproof ontwerpen.
- Heb aandacht voor zintuiglijke ervaringen door te spelen met licht, kleur en geluid. Neem in een gebiedsplan het artistieke mee, zoals in het buitenruimteplan van Laakhavens Holland Spoor (pg 57-58). Stuur aan op samenwerkingen met kunstenaars. Neem hierbij de bestaande infrastructuur mee, zoals een pad gekleurd maken waardoor het een route wordt, prullenbakken beschilderen, in billboards lokale kunstenaars een podium geven in plaats van commerciële reclame.
- Geef extra aandacht aan plekken die vaak als onveilig worden ervaren, zoals tunnels en viaducten en voeg daar meer levendigheid en beleving toe. De herontwikkeling van viaduct Buens Torv in Kopenhagen is een voorbeeld hiervan.
- Houd rekening met het vrouwenlichaam bij het ontwerp van bestrating, straatmeubilair en functies in de buitenruimte, zoals zitjes die rondere vormen hebben, bestrating die voor iedereen geschikt is om op te lopen met allerlei typen schoeisel, dus zonder grote gaten, spleten of kieren, trappen die prettig zijn als je er met een rok aan op loopt of op wilt zitten.

Ontwerp integraal

Bij integraal ontwerpen wordt een gebied niet alleen technisch bekeken, maar in de gehele context van het dagelijks leven. Geen enkele ruimte zal te allen tijde aan de behoeftes van alle vrouwen te voldoen, maar integraal ontwerpen zorgt ervoor dat er meer rekening gehouden wordt met zoveel mogelijk elementen die meespelen bij gebruikers, waaronder vrouwen. De omgevingswet en het bijbehorende beleid bieden ook een kans om deze manier van werken vast te leggen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Een passende mix van de eerdergenoemde type ruimtes (vertraagd, levendig, responsief, modulair). Met strategische plekken waar ook in de avonduren activiteit is, bijvoorbeeld langs belangrijke looproutes en op de hoeken van gebouwen. Daarnaast zorgen voor lange zichtlijnen, logische looproutes en goede verlichting. Denk hierbij ook aan allerlei aspecten van leefbaarheid, die veelal ook vrouwvriendelijk zijn, zoals een afwisseling tussen rustige plekken en interactieve plekken, vergroening, kunst en een focus op actieve mobiliteit (fietsers en voetgangers).
- Het helpt om een principe als leidraad te nemen zoals de gemeente Den Haag bij gebiedsontwikkeling verkent om met de 'ruimte, rand, route' te werken of de gemeente Amsterdam met de drie thema's 'openbare ruimte, architectuur & stedenbouw en programmering op ooghoogte'. Deze kunnen als inspiratie dienen om een eigen kader voor gebiedsplanning te ontwikkelen dat integraal werkt en makkelijk te communiceren is.
- Integraal ontwerpen gaat hand in hand met co-creatie (zie de trend saamveilig). Dit betekent dat wordt gekeken naar hoe een plek aanvoelt voor diverse gebruikers, bijvoorbeeld door naast cijfers of technische details ook ervaringsverhalen van vrouwen mee te wegen in beslissingen over de inrichting.
- Samenwerking tussen beleid, ontwerp en beheer, zodat de ontwikkeling van een plek niet bij de aanleg stopt maar ook in het onderhoud overeind blijft.
- Kansen grijpen door aan te haken bij projecten als vergroening of rioolvervanging en dan direct de inrichting van de openbare ruimte aanpassen.
- Ambtenaren trainingen laten volgen van ontwerpbureaus in de regio waarbij ze leren p(l)acemaken en ontwerpen vanuit het vrouwelijk perspectief. Zoals de pilot (pg. 43) van de gemeente Amsterdam om niet alleen ontwerpers te trainen hierin, maar ook medewerkers die aan financiën, verkeer of veiligheid van ruimtelijke projecten werken.

Saamveilig

Kernwoorden: Samenredzaamheid, Verbondenheid, Gemeenschap, Solidariteit, Bottom-up, Vertrouwen, Betrokkenheid.

Samenvatting

In een geïndividualiseerde samenleving is veiligheid steeds meer een privéaangelegenheid geworden, waarbij mensen wegkijken van grensoverschrijdend gedrag en instanties tekortschieten in het opvolgen van meldingen. Als reactie daarop mobiliseren vrouwen zich via bottom-up initiatieven, omdat ze veiligheid zien als een gedeelde verantwoordelijkheid die je samen draagt in plaats van alleen. Ze ontmoeten elkaar op events, starten platforms om ervaringen uit te wisselen en ontwikkelen eigen producten en diensten, van veiligheids-apps tot omstanders-trainingen. Daarbij blijkt dat high-tech oplossingen, zoals camera's, niet het grootste verschil maken maar juist natuurlijke surveillance door mensen en ogen op straat die laagdrempelig toezicht houden. Ook groeit de aandacht voor co-creatie, waarbij vrouwen niet achteraf om hun mening worden gevraagd maar structureel en wederkerig worden betrokken bij het onderzoeken en aanpassen van specifieke plekken. De kern is dat veiligheid vóór, dóór en mét vrouwen wordt gerealiseerd, een beweging die inmiddels ook binnen overheden weerklank vindt, tot in het coalitieakkoord met het idee van samenredzaamheid.

Trendactivaties

De trend saamveilig gaat met name over samenwerking, met vrouwen als gebruikers van de openbare ruimte en tussen verschillende beleidsdomeinen binnen de provincie en gemeenten. Ook het samenbrengen van inzichten en data is een kans bij deze trend. Hierna volgen een aantal eerste denkrichtingen voor de toekomst van Zuid-Holland op basis van deze trend.

Leg interne en externe samenwerkingen onder de loep

Omdat het thema vrouwvriendelijke openbare ruimte door meerdere beleidsdomeinen heen loopt is het relevant om dit intern binnen de organisatie in kaart te brengen. Waar is het thema vrouwen en veiligheid intern belegd? In welke mate werken domeinen en afdelingen binnen de organisatie samen op dit thema? Daarnaast is het relevant om de samenwerking met externe partners op het thema te inventariseren. Wie in het externe netwerk houdt zich ermee bezig en met welke interne afdeling hebben zij contact?

Denk bijvoorbeeld aan:

- Intern een bijeenkomst organiseren om dit samen te bespreken om te bekijken hoe interne samenwerking op dit thema kan worden gestimuleerd.
- Samenwerking opzoeken op dit onderwerp met bijvoorbeeld vervoersautoriteiten op dit thema, zoals de vervoerders in de metropoolregio en de OV-consessiegebieden in Zuid-Holland.
- Netwerkkaart creëren waarmee een overzicht wordt gegeven wie er intern en extern actief zijn op vrouwvriendelijk ontwerpen.
- Intern de vaardigheid van systeemdenken stimuleren door werknemers toegang te bieden tot trainingen hierin.

Verbind als organisatie de voorlopers

Er zijn al veel lokale initiatieven in Zuid-Holland, maar ze kennen elkaar niet altijd. De provincie kan de verbindende rol spelen door budget, tijd en een fysieke locatie beschikbaar te stellen zodat kennisdeling en samenwerking ook provinciaal gestimuleerd en gebundeld wordt.

Denk bijvoorbeeld aan:

- De provincie kan een netwerk van initiatiefnemers op vrouwvriendelijke openbare ruimtes uit de provincie faciliteren en bijvoorbeeld periodiek netwerkbijeenkomsten organiseren op het provinciehuis.
- De provincie kan online geïnteresseerden samenbrengen en verbinden op dit thema door een online community op te zetten en te beheren, zodat kennisuitwisseling continu kan plaatsvinden.

Stimuleer co-creatie

Organisaties zoals de provincie of gemeenten kunnen ruimte bieden (in tijd, geld en expertise) om in Zuid-Holland co-creatie, co-design en participatie met

vrouwen te stimuleren zodat vrouwen in de toekomst vaker en eerder worden betrokken bij ruimtelijke planningstrajecten binnen de provincie. Het is belangrijk om hierbij co-creatie principes te volgen, zoals beschreven in de case studies van het trendonderzoek. In het kader vind je een aantal co-creatie principes en bekijk ter inspiratie het participatiebeleid van de provincie Zuid-Holland.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Meenemen van co-creatie en participatie als toetsing in beleid zodat het de norm wordt. Bijvoorbeeld in het programma van eisen bij gebiedsontwikkeling vastleggen dat er een omgevingsscan met (ook) vrouwen gedaan moet worden en dat dit in het eindresultaat zichtbaar moet zijn.
- Beslissers en bestuurders laten meedoen aan co-creatie sessies en schouwen met vrouwen. Zoals een avondschouw met beslissers organiseren rondom OV-punten waarbij ze vrouwelijke familieleden meenemen zodat de ervaring dichterbij komt. Of een provinciale of gemeentelijke busrit organiseren met de bestuurder die over sociale veiligheid gaat.
- Stimuleren van co-creatieprojecten met de toekomstige generatie, zoals kinderen en meiden, zodat deze in de toekomst niet nog meer uit het straatbeeld verdwijnen.
- Inclusie door exclusie. Het is niet altijd beter om participatie en co-creatie op open uitnodiging te doen zoals beleid soms voorschrijft. Om de juiste groep vrouwen te bereiken is het soms noodzakelijk om van open inspraak te mogen afwijken.

Beeld: Girls Make The City & Zijkant - Lynn Delbeecke

Co-creatie principes

Uit de best practices in het trendrapport zijn de volgende algemene co-creatie principes met vrouwen te halen:

Begin bij het potentieel, niet bij het probleem

Vraag vrouwen niet alleen waar ze zich onveilig voelen, maar ook wat ze mooi en prettig vinden aan een plek. Werken vanuit dat potentieel geeft vrouwen energie en leidt tot betere resultaten dan alleen focussen op problemen.

Zoek lokale partners die vrouwen al kennen

Een open uitnodiging via overheidskanalen bereikt vaak dezelfde typen mensen. Werk samen met lokale organisaties die al een vertrouwensband hebben met vrouwen in de buurt, zoals jongerenorganisaties of wijkinitiatieven. Zij openen deuren die voor een overheidsinstantie, zoals de provincie, gesloten blijven en zorgen ervoor dat ook moeilijker bereikbare vrouwen worden gehoord.

Gebruik werkvormen die bij vrouwen passen

Met name jonge meiden voelen zich niet prettig bij een formele vergadering of inspraak. Gebruik creatieve en visuele werkvormen, zoals het maken van collages, het samenlopen van een route (‘schouwen met vrouwen’), het invullen van een gebiedskaart of straatinterviews omzetten naar een eigen podcast. Zorg ervoor dat de begeleiders van de sessie ook vrouw zijn.

Zorg voor een wederkerige samenwerking

Vraag je af wat je van vrouwen vraagt en wat je ze teruggeeft. Geef een vergoeding voor hun tijd en inzet en werk op gelijkwaardig niveau samen. Pas werktijden en werklocaties aan op de behoeftes van vrouwen. Een wederkerige samenwerking bouwt vertrouwen op en zorgt ervoor dat vrouwen blijven meedoen.

Maak inzichten zichtbaar en zet ze om in actie
Niets is zo frustrerend als meedenken zonder dat er iets mee gebeurt. Zorg altijd voor een concrete uitkomst, hoe klein ook, en laat zien wat er met de input van vrouwen is gedaan. Zo'n zichtbaar resultaat versterkt het gevoel dat hun stem er toe doet en voorkomt participatiemoeheid.

Combineer de verhalen van vrouwen met cijfers
Persoonlijke verhalen van vrouwen geven context en diepgang. Cijfers en kaarten maken patronen zichtbaar en helpen om intern draagvlak te krijgen. Platform voor onderzoeksjournalistiek Pointer combineerde de ervaringen van meer dan 10.000 vrouwen met CBS-data tot een interactieve kaart van onveilige plekken in Nederland. De combinatie van beide geeft een rijk beeld van de beleving van veiligheid.

Geef vrouwen eigenaarschap en een rol in de oplossing
Laat vrouwen niet alleen meedenken, maar ook meedoen bij de uitvoering. Dit versterkt hun zelfvertrouwen en gevoel van regie en verantwoordelijkheid over de eigen omgeving. En het levert meer op dan de zoveelste lijst met aanbevelingen voor beleidsmakers.

Wees een kennis- en dataversneller

De provincie en gemeenten kunnen in de toekomst genderspecifieke data over de openbare ruimte verzamelen en beschikbaar stellen voor regionale en lokale partners. Met name als het gaat om de openbare ruimte die door gemeenten en kernen heen loopt. Ook kan interne expertise gedeeld worden, door bijvoorbeeld samen te werken met kennisinstellingen in de regio.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Het koppelen van openbare datasets (zoals de dataset van Pointer) aan gemeentelijke of provinciale datasets.

Beeld: Pointer, KRO-NCRV

- Samenwerken met non-profit partijen die apps hebben ontwikkeld waarin input van vrouwen over (on)veilige locaties wordt verzameld en met hen data-uitwisseling organiseren.
- Datasets zo beschikbaar maken dat ze makkelijk gebruikt kunnen worden in het planningsproces van gebiedsontwikkeling en infrastructuurprojecten. De omgevingswet en het omgevingsbeleid bieden ook een kans data-gedreven werken te stimuleren.
- Het samenbrengen van data gelinkt aan vrouwvriendelijke openbare ruimtes uitzetten bij start-up programma's van de gemeenten of provincie, zoals Startup in Residence.
- Combinaties van datasets omzetten naar provinciale routekaarten met bijvoorbeeld alternatieve fietsroutes voor de nacht.
- Samenwerking met kennisinstellingen in de provincie, zoals lectoraten die onderzoeksprojecten hebben lopen over vrouwvriendelijke openbare ruimtes en deelnemen aan hun 'community of practice'.

Zorg voor gevoel van verbinding in de openbare ruimte

Verbinding voelen in de openbare ruimte en in bijbehorende mobiliteitsvoorzieningen is een belangrijke voorwaarde voor vrouwen om zich veilig te voelen. De neiging is om snel in technologische oplossingen te denken, zoals meer camera's. Terwijl juist de aanwezigheid van diverse gebruikers en service-medewerkers op locatie een prettige vorm van toezicht is die om vertrouwen en verbinding draait in plaats van controle. Het verlaagt de drempel om in te grijpen en een actieve omstander te worden.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Stimuleren van projecten en locaties in Zuid-Holland die verbinding tussen mensen in de openbare ruimte stimuleren. Zoals het collectief laten beheren van groenvoorziening of buurtbarbecues op straat.
- Fysieke punten faciliteren zodat mensen 's avonds samen naar huis kunnen fietsen, zoals ontmoetingspalen in uitgaansgebieden. Gemeente Tilburg heeft een experiment hiermee gedaan tijdens de introweek voor studenten.
- Stimuleren van banen voor vrouwen in Zuid-Holland als servicemedewerkers en onderhoudsmedewerkers in de openbare ruimte.
- Ondersteunen van campagnes en trainingen die van mensen actieve omstanders maken. Als provincie of gemeente deze trainingen intern aanbieden aan medewerkers.

Femme Norm

Kernwoorden: Rechtvaardigheid, Erkenning, Zichtbaarheid, Zeggenschap, Status, Systeemverandering, Institutionalisering, Perspectiefkanteling, Top-down, Ruimte claimen.

Samenvatting

De trend femme norm draait om herwaardering van wie meetelt in de publieke ruimte. Het optimisme dat vrouwenemancipatie voltooid was, heeft plaatsgemaakt voor het besef dat gendernormen nog altijd doorwerken, van straatnamen en standbeelden tot de ondervertegenwoordiging van vrouwen in bestuur. Vrouwen spreken zich daarom weer luider uit en eisen niet alleen méér vrouwen binnen het bestaande systeem maar een top-down verandering van het systeem zelf. In dit nieuwe systeem is de 'reference man' niet langer de standaard en wordt het vrouwelijk perspectief structureel meegenomen, via instrumenten als quota, protocollen en gendermainstreaming door de gehele beleidscyclus heen. De onderliggende drijfveer is een rechtvaardigheid die verder gaat dan gelijkheid, omdat ze de structurele oorzaken van ongelijkheid aanpakt in plaats van pleisters plakt. Dit vraagt om bewustwording en erkenning bij mannen dat het een maatschappelijk probleem is in plaats van alleen een 'vrouwenprobleem' of 'vrouwenzaak'.

Trendactivaties

Deze trend richt zich vooral op het vrouwelijk perspectief institutionaliseren via regelgeving, beleid, voorwaarden en sancties. Goed voorbeeld doet volgen, provincies en gemeenten kunnen ervoor kiezen om zelf dit voorbeeld te zijn of voorlopers te ondersteunen zodat hun werk structureel wordt ingebed in beleid. Hieronder staan een aantal eerste denkrichtingen voor de toekomst van Zuid-Holland op basis van deze trend.

Check de eigen organisatie op vrouwvriendelijkheid

Een vrouwvriendelijke buitenruimte begint bij een vrouwvriendelijke binnenruimte. Hoe staat het met de vrouwelijke vertegenwoordiging binnen de eigen organisatie? Het kan een keuze zijn om de organisatie op de kaart te zetten en voorloper te zijn in Nederland op het gebied van gender-inclusief werken en het bevorderen van vrouwen binnen de organisatie op sleutelposities. Aandacht voor ambtelijke loyaliteit en ambtelijke tegenspraak is hierbij van belang. In hoeverre is er ruimte in de organisatiecultuur om het vrouwelijk perspectief nadrukkelijk naar voren te brengen?

Denk bijvoorbeeld aan:

- Interne check waarbij wordt gekeken hoe het staat met vrouwelijke vertegenwoordiging door alle afdelingen heen en op type functies, de beloningssystemen (in lijn met de nieuwe wet loontransparantie) en mogelijkheden voor promotie. In samenwerking met bijvoorbeeld de afdeling die gaat over personeelszaken.
- Bij functies en teams waar een scheve gender-verhouding is actie ondernemen door bijvoorbeeld quota's in te stellen en banden aan te halen met scholen en opleidingen om dit recht te trekken. Denk na over hoe die samenwerking structureel kan worden gemaakt, bijvoorbeeld via stages, gastlessen, mentorprogramma's of aansluiting op een bestaand initiatief zoals Girls' Day.

Beeld: Girls' Day 2025 VHTO, Liesbeth Dingemans

- Op functies die specifiek met de inrichting van de openbare ruimte te maken hebben, checken op gendervertegenwoordiging en actief inzetten op balans hierin. Bijvoorbeeld meer vrouwen werkzaam op mobiliteit en beheer, ook in hogere posities. Op elk project dat met de openbare ruimte te maken heeft, zorgen dat er minimaal één vrouwelijke beleidsmedewerker of ontwerper meedenkt en borgen dat dit perspectief serieus wordt meegenomen.

Zorg voor structurele personele inzet

Als de provincie en gemeenten in Zuid-Holland dit thema structureel willen agenderen en aanpakken dan is het belangrijk om dit duurzaam in te bedden in de organisatie. Ambtenaren binnen de provincie of gemeenten die iets met dit thema doen, doen het vaak naast hun formele werkzaamheden vanuit eigen interesse en motivatie en hebben niet de beschikking over tijd, budget of andere ondersteuning. Maak het vrouwelijk perspectief meenemen niet te vrijblijvend of te persoonsgebonden.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Maak een vaste functie of rol vrij die specifiek op het thema vrouwvriendelijkheid acteert, zodat het geen passieproject meer is maar iemands verantwoordelijkheid met uren en mandaat. Zoals de Zweedse stad Umeå doet met 'gender equality officers'.
- Maak het vrouwelijk perspectief kunnen meenemen (c.q. het je kunnen inleven in een ander, empathisch vermogen) onderdeel van ieders functie en verwerk het in de wervings- en selectiecriteria, onboarding en learning & development en in beoordelingscriteria voor het uitoefenen van functies.
- Intern een netwerk opzetten of een leiderschapsprogramma ontwikkelen voor kartrekkers binnen de organisatie. Wie zijn er intern bij de provincie of een gemeente al bezig met het thema inclusiviteit? Vinden zij elkaar en krijgen ze middelen, bijvoorbeeld toegang tot opleiding, conferenties of excursies rond vrouwvriendelijk werken?

Experimenteer met gendermainstreaming in beleidsvorming

De begrotingen, richtlijnen en toetsingskaders die nodig zijn om de openbare ruimte vorm te geven, bepalen voor wie de ruimte standaard wordt ingericht en voor wie niet. Provincie en gemeenten kunnen al het huidige beleid bekijken vanuit gendermainstreaming principes, zoals al gebeurt in de gemeenten Wenen en Umeå, zodat ook behoeften van vrouwen aandacht krijgen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Beleidsinventarisatie: in welk type beleid en in welke mate wordt er al rekening gehouden met het vrouwvriendelijk perspectief? Hoe wordt bijvoorbeeld in domeinen als wonen of ruimte daar rekening mee gehouden? En waar liggen nog mogelijkheden om dit te verbeteren? Op basis hiervan kan actie ondernomen worden, waar nodig. Movisie heeft onderzoek gedaan naar belemmerende en bevorderende factoren van gendermainstreaming bij de Rijksoverheid waar ook lering uit getrokken kan worden voor decentrale overheden.
- Gendermainstreaming opnemen in het provincie- of gemeentebeleid en sancties verbinden als ontwerpen er niet aan voldoen. Het expliciet opnemen van sociale veiligheid in een buitenruimteplan stimuleert ontwerpers en ontwikkelaars om tot een ontwerp te komen dat goed aansluit op de behoeften van vrouwen.
- In navolging van de Oostenrijkse stad Wenen werken met de 4R'en: Representation, Resources, Realisation en Rights. Deze methode helpt om de impact van beleid op mensen met verschillende genders inzichtelijk te maken. Hier vind je een handboek ter inspiratie.

Verzamel data ook op gender

Doordat veel gegevens niet uit te splitsen zijn op gender komen verschillen in behoeftes en gedrag in de openbare ruimte tussen genders niet altijd naar voren en is het gevaar dat er te veel op een 'reference man' wordt ontworpen.
De provincie en gemeenten kunnen er in de toekomst voor kiezen om meer data op gender te laten verzamelen en partners en lokale instanties stimuleren dit ook te doen. Houd bij dataverzameling ook rekening met intersectionaliteit waarbij de diversiteit van vrouwen ruimte krijgt, zoals vrouwen van kleur en vrouwen met een beperking.
Daarnaast kunnen bestaande onderzoeksdata ook anders opgesplitst worden om nieuwe inzichten te krijgen. Zoals in een aantal onderzoeken over 'mobilities of care' is gedaan waarbij zorgtaken expliciet worden uitgevraagd en gelinkt aan mobiliteitsgedrag. De Universiteit van Amsterdam heeft onlangs een onderzoeksgroep opgezet genaamd 'Commoning Mobility' om dit type onderzoek ook in Nederland te doen en te vergelijken met andere landen. De verkregen inzichten kunnen leiden tot andere keuzes in beleid omdat vrouwen vaak meer zorgtaken uitvoeren.

Budgetteer vrouwvriendelijk

Vrouwvriendelijkheid kan in de toekomst een vast onderdeel van begrotingsdisciplines worden. Door het al in de begroting te verankeren wordt het meenemen van het vrouwelijk perspectief minder vrijblijvend.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Experimenteer met 'gender budgeting' waarbij elke provinciale of gemeentelijke afdeling zijn uitgaven moet verantwoorden op hoe deze gelijkwaardig bijdragen aan zowel mannen als vrouwen. Dit wordt al gedaan in steden als Wenen.
- Reserveer in het eerstvolgende project een vast percentage van het budget voor vrouwvriendelijke interventies, zodat het niet als sluitpost verdwijnt.
- Neem vrouwvriendelijk ontwerp mee als randvoorwaarde voor de subsidiëring van gebiedsontwikkeling, waarbij aan gendersensitieve criteria moet worden voldaan om voor subsidie in aanmerking te komen.
- Maak het raadplegen van vrouwen een verplicht onderdeel van het ontwerpproces met budget naar rato.
- Geef binnen het onderhoudsbudget van infrastructuur stoepen, fietspaden en haltes dezelfde prioriteit als doorgaande wegen, zodat alle weggebruikers gelijk behandeld worden. Blad en sneeuw worden nu bijvoorbeeld eerst van doorgaande wegen geruimd, wat beperkend is voor mensen die zich via andere routes bewegen.

Zie vrouwelijk gebruik als een ontwerpprincipe

Neem vrouwvriendelijkheid als ontwerpprincipe standaard op in het ontwerpen van openbare ruimtes, net als duurzaamheid. Duurzaamheid groeide in een paar decennia van vrijblijvend naar vanzelfsprekend uitgangspunt bij elk ruimtelijk project. Vrouwvriendelijkheid zou diezelfde weg kunnen afleggen. Door het te verankeren als ontwerpprincipe, wordt de vraag niet óf moet worden voldaan aan inclusieve ontwerpprincipes, maar hóé dat per project kan worden gerealiseerd.

Denk bijvoorbeeld aan:

- In kaart brengen hoeveel procent van de openbare ruimte in Zuid-Holland is ingericht op de verschillende genders.
- Handboeken, richtlijnen en standaarden, zoals de CROW-richtlijnen voor inrichting en beheer, vormen het kader waarin de openbare ruimte in Nederland wordt ontworpen en beheerd. Juist daar zit een kans, want wie de norm herschrijft, verandert de praktijk structureel in plaats van per project. Voor de toekomst van Zuid-Holland is het relevant om deze handboeken tegen het licht te houden, bestaande bias te benoemen en de richtlijnen te herschrijven vanuit een vrouwvriendelijk perspectief.
- Met terugwerkende kracht een infrastructuur-audit doen vanuit vrouwelijk gebruik. Waarbij de bestaande infrastructuur wordt getoetst op blinde vlekken, van toiletten tot verlichting tot zitplaatsen, en dit structureel op te nemen in beheer en onderhoud.

Zorg voor representatie van vrouwen in de openbare ruimte

Wie er in de openbare ruimte wordt afgebeeld, in standbeelden, straatnamen en op gevels, zet onbewust een norm neer van wie ertoe doet en wie de ruimte mag innemen. Door bewust te kiezen voor verrassende, sterke verbeeldingen van vrouwen wordt die norm uitgedaagd en ontstaat een rijker beeld. In de toekomst kan de representatie van vrouwen in Zuid-Holland in de openbare ruimte meer aandacht krijgen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Tijdelijke straatnaambordjes, waarbij naar mannen vernoemde straten tijdelijk een vrouwelijke tegenhanger krijgen op een tweede bordje, zodat de scheefheid in één klap voelbaar wordt.
- Vrouwelijke pioniers uit Zuid-Holland zichtbaar maken. Het kunstproject rondom ontwerper Charlotte Stam-Beese uit Krimpen aan de IJssel laat zien dat er vergeten vrouwelijke iconen zijn met een directe link aan de provincie. De provincie kan stimuleren om vrouwelijke pioniers terug te brengen in de openbare ruimte, via straatnamen, kunstprojecten of herdenkingsplekken.

- Een levende representatie in plaats van brons, waarbij vrouwen in Zuid-Holland niet als stilstaand standbeeld worden vereeuwigd maar via wisselende vormen, zoals projecties, een route langs verhalen van lokale vrouwen, of een plek die telkens een andere vrouw uit de buurt in het zonnetje zet.

- Onverwachte plekken benutten, waarbij niet de geijkte standbeeldlocatie wordt gekozen maar juist plekken waar vrouwen zich vaak onzichtbaar of onveilig voelen, zoals tunnels, fietsroutes of parkeergarages, die worden omgevormd tot een eerbetoon of statement.

Reflecteer op taalgebruik

Veel woorden en aanspreekvormen ('hey jongens', 'rijksbouwmeester') zijn zo gewoon geworden dat het nauwelijks nog opvalt dat ze normbevestigend werken. Maar taal kan ook perspectieven laten kantelen. Hoe iets benoemd wordt, bepaalt mede hoe het ontworpen wordt. Door dergelijke normen te bevragen, ontstaat ruimte voor inclusievere taal die recht doet aan iedereen. Ook speelt taalgebruik een rol in mensen overtuigen en meekrijgen in beleidsvorming. De provincie en gemeenten kunnen in de toekomst het eigen taalgebruik tegen het licht houden en representatie van vrouwen in taal meenemen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Door bewust te kiezen voor begrippen als vrouwvriendelijk ontwerpen, feministisch ontwerpen of inclusief ontwerpen verschuift niet alleen het vocabulaire maar ook de blik van de ruimtemaker.
- Een korte tekstuele communicatie-uiting of -activatie kan ervoor zorgen dat vastgeroeste gendernormen op ludieke wijze bespreekbaar worden gemaakt. Denk bijvoorbeeld aan een simpele poster met witte achtergrond en zwarte letters met 'Janneke & Jip', 'zij/hij/x' (in plaats van hij/zij/x) of 'vrouwkracht' (in plaats van mankracht) zonder verdere uitleg. Door niet teveel uit te leggen, wordt de kijker zelf even aan het denken gezet.

Emenscipatie

Kernwoorden: Vrijheid, Zelfontwikkeling, Flexibele identiteit, Zelfrespect, Ruimdenkend, Begrip, Empathie, Menszijn, Acceptatie.

Samenvatting

Emenscipatie gaat over de verbreding van wat het betekent om mens te zijn, voorbij vaste genderrollen. Vaste verwachtingen over hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen, worden bevraagd en opgerekt. Vrouwen laten vaker boosheid en verontwaardiging zien en mannen zoeken naar meer ruimte voor zachtheid en kwetsbaarheid als nieuwe vormen van kracht. Gender wordt minder gezien als iets wat vaststaat en meer als iets wat mensen zelf invullen. De kern is het probleem van genderongelijkheid bij de wortel aan te pakken, via educatie en opvoeding, in plaats van pleisters te plakken door alleen de fysieke ruimte aan te passen. Dit vraagt om ruimdenkendheid: van individuen, maar ook van organisaties en ontwerpers van de openbare ruimte. Want een ruimte die voor iedereen is, begint bij het omarmen van de mens in al zijn diversiteit.

Trendactivaties

De trend emenscipatie gaat vooral over een cultuurverandering en normverschuiving in de maatschappij, waarbij gendernormen eerst worden opgerekt, vervolgens vervagen en misschien in de toekomst zelfs compleet kunnen verdwijnen. De focus ligt daarom vooral op sociale transformatie vanaf jongs af en een dialoog hierover te voeren om bewustwording te creëren. Hierna volgen een aantal eerste denkrichtingen voor de toekomst van Zuid-Holland op basis van deze trend.

Gebruik de eigen organisatie als oefenplek

Voor de bewustwording rondom deze trend kan het interessant voor de provincie en gemeenten zijn om intern het gesprek aan te gaan: hoe wordt bij ons intern over gender gesproken? Wat zijn impliciete en expliciete gendernormen binnen de organisatie en de verschillende afdelingen? Wat zijn de gevolgen daarvan op de interne werkcultuur en op de persoonlijke ontplooiing van medewerkers?

Denk bijvoorbeeld aan:

- In teams gesprekken organiseren om genderopvattingen en ervaringen zichtbaar te maken en ieders behoefte aan persoonlijke ontwikkeling hierin.
- Collega's rollen en taken laten oppakken die ze anders aan de ander zouden overlaten vanwege gendernormen. Hoe meer dat gebeurt, hoe gewoner het wordt en hoe meer ruimte er ontstaat om mens te zijn buiten het verwachte patroon. Niet door de verschillen te benoemen en zo te bevestigen, maar door ze in de praktijk te laten vervagen.

Focus op de rol van educatie

Omgangsnormen en gedrag vormen zich al vroeg, en juist in die levensfase valt daar nog veel te winnen. Door op jonge leeftijd aandacht te besteden aan hoe je met elkaar omgaat, leg je een basis voor later.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Stimuleren van lesprogramma's op scholen voor leerlingen en docenten over gendernormen en het effect daarvan op persoonlijke ontwikkeling en het gedrag in de klas en op andere terreinen van het dagelijkse leven, waaronder de openbare ruimte.
- Stimuleren van opvoedprogramma's voor ouders over gendernormen in een gezinssituatie, zowel voor, tijdens als na de zwangerschap en de komst van een kind.

Beeld: Emancipator

Heb oog voor mannenproblematiek in beleid

Zorg in beleid dat er ook aandacht is voor mannen en hun problemen, zoals financiële problemen, mentale problemen, teruglopende school- of werkprestaties en gevoelens van eenzaamheid.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Een inventarisatiekaart die overzicht geeft van hoe het gesteld is met mannen in Zuid-Holland, problemen signaleren en lokale instanties faciliteren in hun werk om mannen bij te staan op thema's zoals mentale gezondheid, schoolprestaties en eenzaamheid.
- Investeren of bijdragen aan een doorlopend programma, zoals een living lab, waarin mannen uit verschillende organisaties meedoen aan workshops, gesprekken en culturele programma's rond mannelijkheidsnormen.

Doe de emenscipatie-check

Bij provinciale of lokale projecten die zich in de fysieke openbare buitenruimte afspelen kun je je afvragen welke normen worden bevestigd en mogelijk gemaakt en vervolgens manieren bedenken om dit te doorbreken. Bij provinciale subsidies kan als toetsing de vraag worden gesteld of het initiatief stereotype rolverdelingen bevestigt of juist doorbreekt.

Sluit je aan bij landelijke initiatieven

De provincie en gemeenten kunnen zich aansluiten bij landelijke acties en campagnes (zoals Man, zeg er wat van!) en kijken hoe deze regionaal versterkt kunnen worden. De provincie kan samenwerken met gemeenten om rondom landelijke campagnes het gesprek op gang te brengen.

Beeld: Rijksoverheid

Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland.
Augustus 2026

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag

www.zuid-holland.nl

Tekst
Studio Elsewhere & Kennis Zuid-Holland
Els Dragt in samenwerking met Erick Smet, Patrick Engels,
Mark Schipper, Noa Pallada en Doortje van Engelen.

Vormgeving en productie
Delta3